

Anatomia

układu ruchu
człowieka

IDA WISZOMIRSKA

Anatomia

układu ruchu
człowieka

Warszawa 2009

RECENZENCI

Dr hab. prof. AWF Lidia Ilnicka
Prof. dr hab. n. med. Bogdan Ciszek

KOREKTA

Joanna Warecka

WYKONANIE RYCIN

Elżbieta Szmit

GRAFICZNE OPRACOWANIE RYCIN

Beata Kocój
Tomasz Fabiański

SKŁAD I ŁAMANIE

Tomasz Fabiański

PROJEKT OKŁADKI

Małgorzata Fabiańska

© Copyright by ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2009

Wszelkie prawa zastrzeżone. Każda reprodukcja lub adaptacja całości bądź części niniejszej publikacji, niezależnie od zastosowanej techniki reprodukcji (drukarskiej, fotograficznej, komputerowej i in.), wymaga pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-60197-89-9

WYDAWCA

Zakład Wydawniczy DrukTur sp. z o.o.
01-201 Warszawa, ul. Wolska 43
tel. 022 321 85 03
www.druktur.pl
e-mail: wydawnictwo@druktur.pl

DRUK I OPRAWA

DRUKPOL
00-739 Warszawa, ul. Stępińska 22/30

SPIS TREŚCI

OD AUTORA	9
Skróty używane w podręczniku	10
WSTĘP	11
Rozdział I	
OSIE I PŁASZCZYZNY CIAŁA	13
Rozdział II	
CZĘŚĆ BIERNA UKŁADU RUCHU CZŁOWIEKA	17
1. Budowa ogólna kości	17
2. Budowa ogólna połączeń międzykostnych	18
2.1. Pełne połączenia kości (nieruchome)	19
2.2. Jamowe ruchome połączenia kości (stawy)	19
3. Budowa szczegółowa części biernej układu ruchu człowieka	21
3.1. Czaszka	21
3.1.1. Czaszka od góry	22
3.1.2. Czaszka od przodu	22
3.1.3. Czaszka od boku	26
3.1.4. Czaszka od dołu	27
3.1.5. Czaszka od tyłu	27
3.1.6. Powierzchnia wewnętrzna podstawy czaszki	28
3.1.7. Kość gnykowa	30
3.1.8. Połączenia kości czaszki.	30

3.2. Kościec i połączenia kręgosłupa	32
3.2.1. Budowa kręgów w poszczególnych odcinkach kręgosłupa	35
3.2.1.1. Ogólna budowa kręgu.	35
3.2.1.2. Kręgi szyjne	35
3.2.1.3. Kręgi piersiowe	40
3.2.1.4. Kręgi lędźwiowe	42
3.2.1.5. Kość krzyżowa	43
3.2.1.6. Kość guziczna	46
3.2.2. Połączenia kręgosłupa	46
3.3. Kościec i połączenia klatki piersiowej	53
3.3.1. Budowa żeber	53
3.3.2. Budowa mostka	56
3.3.3. Połączenia klatki piersiowej	57
3.4. Kościec i połączenia kończyny górnej	59
3.4.1. Obręcz kończyny górnej.	61
3.4.2. Kości kończyny górnej wolnej	63
3.4.2.1. Kość ramienna	63
3.4.2.2. Kości przedramienia	67
3.4.2.3. Kości ręki	70
3.4.3. Połączenia kończyny górnej	71
3.4.3.1. Staw mostkowo-obojczykowy	72
3.4.3.2. Staw barkowo-obojczykowy	73
3.4.3.3. Staw ramienny	74
3.4.3.4. Staw łokciowy.	76
3.4.3.5. Staw promieniowo-łokciowy dalszy	79
3.4.3.6. Stawy ręki	79
3.5. Kościec i połączenia kończyny dolnej	86
3.5.1. Obręcz kończyny dolnej.	86
3.5.2. Kości kończyny dolnej wolnej	94
3.5.2.1. Kość udowa i rzepka	94
3.5.2.2. Kości podudzia lub goleni	95
3.5.2.3. Kości stopy.	100
3.5.3. Połączenia kończyny dolnej	104
3.5.3.1. Staw krzyżowo-biodrowy	106
3.5.3.2. Staw biodrowy	106
3.5.3.3. Staw kolanowy	108
3.5.3.4. Staw piszczelowo-strzałkowy	111
3.5.3.5. Stawy stopy.	112

Rozdział III

CZEŚĆ CZYNNA UKŁADU RUCHU CZŁOWIEKA	123
1. Budowa ogólna mięśni szkieletowych	124
2. Budowa szczegółowa wybranych mięśni szkieletowych.	130
2.1. Mięśnie głowy	130
2.1.1. Mięśnie mimiczne	130
2.1.2. Mięśnie żucia	133
2.2. Mięśnie szyi	134
2.2.1. Grupa powierzchowna mięśni szyi.	134
2.2.2. Grupa środkowa mięśni szyi	136
2.2.3. Grupa głęboka mięśni szyi.	136
2.3. Mięśnie klatki piersiowej	137
2.3.1. Powierzchnowe mięśnie klatki piersiowej	137
2.3.2. Głębokie mięśnie klatki piersiowej	141
2.3.3. Przepona	141
2.4. Mięśnie brzucha	144
2.4.1. Boczne i przednie mięśnie brzucha	144
2.4.2. Tylne mięśnie brzucha	148
2.5. Mięśnie grzbietu	148
2.5.1. Powierzchnowe mięśnie grzbietu	148
2.5.2. Głębokie mięśnie grzbietu.	152
2.5.2.1. Mięśnie płatowate	153
2.5.2.2. Mięsień prostownik grzbietu	153
2.5.2.3. Mięśnie poprzeczno-kolcowe	153
2.5.2.4. Krótkie mięśnie grzbietu	158
2.5.2.5. Mięśnie podpotyliczne	159
2.6. Mięśnie kończyny górnej	160
2.6.1. Mięśnie obręczy kończyny górnej	160
2.6.2. Mięśnie ramienia	164
2.6.2.1. Grupa przednia mięśni ramienia.	164
2.6.2.2. Grupa tylna mięśni ramienia	165
2.6.3. Mięśnie przedramienia	170
2.6.3.1. Grupa przednia mięśni przedramienia	170
2.6.3.2. Grupa boczna mięśni przedramienia	173
2.6.3.3. Grupa tylna mięśni przedramienia	176
2.6.4. Mięśnie ręki	179
2.7. Mięśnie kończyny dolnej	184
2.7.1. Mięśnie obręczy kończyny dolnej	184
2.7.2. Mięśnie uda	191
2.7.2.1. Grupa przednia	192
2.7.2.2. Grupa tylna (tzw. grupa kulszowo-goleniowa)	193

2.7.2.3. Grupa przyśrodkowa	193
2.7.3. Mięśnie goleni (podudzia).	200
2.7.3.1. Grupa przednia	200
2.7.3.2. Grupa boczna	201
2.7.3.3. Grupa tylna	204
2.7.4. Mięśnie stopy	209
2.7.4.1. Mięśnie powierzchni grzbietowej stopy	209
2.7.4.2. Mięśnie powierzchni podeszwowej stopy	209
 Rozdział IV	
MIĘŚNIE WYKONUJĄCE RUCHY W POSZCZEGÓLNYCH STAWACH	215
1. Mięśnie wykonujące ruchy w stawach kręgosłupa	215
1.1. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy w stawach odcinka szyjnego kręgosłupa ze stawem szczytowo-potylicznym i szczytowo-obrotowym	215
1.2. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy w stawach międzykręgowych odcinka piersiowo-lędźwiowego kręgosłupa	217
2. Mięśnie wykonujące ruchy oddechowe	218
2.1. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy wdechowe.	218
2.2. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy wydechowe	218
3. Mięśnie tłoczni brzusznej	219
4. Mięśnie wykonujące ruchy w stawach kończyny górnej.	219
4.1. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy w stawie mostkowo-obojczykowym i stawie barkowo-obojczykowym	219
4.2. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy w stawie ramiennym	220
4.3. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy w stawie łokciowym	221
4.4. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy w stawach ręki	222
5. Mięśnie wykonujące ruchy w stawach kończyny dolnej.	224
5.1. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy w stawie biodrowym	224
5.2. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy w stawie kolanowym.	226
5.3. Mięśnie odpowiedzialne za ruchy w stawach stopy	227
 MATERIAŁY DLA STUDENTÓW DO SAMODZIELNEJ PRACY	231
 PIŚMIENNICTWO	241
 SPIS TABEL I RYCN	243
Spis tabel	243
Spis rycin	244

OD AUTORA

Anatomia prawidłowa człowieka jest podstawą nauczania wszystkich przedmiotów biomedycznych objętych programem studiów fizjoterapii, gdyż nie można skutecznie udzielić pomocy w chorobie nie znając dokładnie budowy organizmu zdrowego. Poznanie budowy ciała ludzkiego, ze szczególnym uwzględnieniem aspektu czynnościowego, jest konieczne w szkoleniu słuchacza tego kierunku. Ważnym elementem nauczania jest przestrzeganie naukowej terminologii anatomicznej (polskiej i łacińskiej), której przyswojenie pozwoli na korzystanie z literatury specjalistycznej oraz ułatwi zrozumienie określeń medycznych.

Podręcznik anatomii układu ruchu został przygotowany zgodnie ze standardami kształcenia na kierunku fizjoterapia. Jest to swoisty przewodnik po trudnych anatomicznych zagadnieniach – opracowanie uproszczone ze względu na bardzo duży materiał do opanowania przez studentów w bardzo krótkim czasie. Osoby uczące się po raz pierwszy anatomii często z natłoku informacji wybierają treści mniej ważne, a omijają zagadnienia podstawowe. Mam nadzieję, że treści zawarte w podręczniku tworzą bazę wiedzy z budowy i funkcji układu ruchu, która umożliwi uczącym się osobom zrozumienie zagadnień terapeutycznych.

Na końcu opracowania zamieściłam materiały pomocnicze dla studentów do samodzielnej pracy. Są one powtórzeniem i sprawdzeniem wiadomości zawartych w książce.

Przewodnią myślą tego podręcznika jest pomoc studentom fizjoterapii w opanowaniu podstawowej wiedzy z zakresu:

- układu kostnego, ze szczególnym uwzględnieniem prawidłowych nazw i kształtu powierzchni stawowych;
- układu stawowo-więzadłowego, a szczególnie ujednoczenia nazw ruchów w stawach i konsekwentnego przestrzegania tych mian ruchów w funkcjach mięśni oraz więzadeł jako ograniczników poszczególnych ruchów;

- układu mięśniowego, ze szczególnym uwzględnieniem głównych funkcji w pozycji anatomicznej, w pracy mięśni w warunkach koncentrycznych, bez uwzględniania sił zewnętrznych.

Pragnę gorąco podziękować Recenzentom: dr hab. prof. AWF Lidii Ilnickiej oraz prof. dr. hab. n. med. Bogdanowi Ciszкови, za krytyczne uwagi oraz rady i sugestie co do terminologii, treści i kształtu książki. Wyrazy ogromnej wdzięczności przekazuję Pani Elżbiecie Szmit, autorce wszystkich rycin, które zostały przygotowane na podstawie klasycznych atlasów anatomicznych (podanych w piśmiennictwie) w modyfikacji własnej. Graficzne opracowanie rycin wykonali Pani Beata Kocój i Pan Tomasz Fabiański, którym jestem winna serdeczne podziękowania. Dzięki pomocy wszystkich tych osób książka ta nabrała swego kształtu i mam nadzieję, że stanowić będzie pożyteczny podręcznik akademicki.

Skróty używane w podręczniku

art.	– <i>articulatio</i> (staw)
cz.	– część
k.	– kość
kk.	– kości
m.	– mięsień
mm.	– mięśnie
n.	– nerw
nn.	– nerwy
p.p.	– przyczep początkowy
p.k.	– przyczep końcowy
C ₁ –C ₇	– poszczególne kręgi odcinka szyjnego kręgosłupa
Co ₁ –Co _{4,5}	– poszczególne kręgi odcinka guziczowego kręgosłupa
L ₁ –L ₅	– poszczególne kręgi odcinka lędźwiowego kręgosłupa
Th ₁ –Th ₁₂	– poszczególne kręgi odcinka piersiowego kręgosłupa
S ₁ –S ₅	– poszczególne kręgi odcinka krzyżowego kręgosłupa

WSTĘP

Anatomia jest nauką o makroskopowej budowie organizmu żywego. Nazwa pochodzi od greckiego słowa *anatemnein* – rozcinać, rozczłonkować. Metoda preparowania jest głównym środkiem poznania budowy, jednak musi zostać uzupełniona zrozumieniem funkcji żywego organizmu. Anatomia zaliczana jest do **morfologii**, czyli nauki o rozwoju i budowie organizmu, o jego składzie oraz wyglądzie. Działami anatomii są między innymi:

- **Anatomia opisowa (systematyczna)** – zajmuje się badaniem i opisem narządów ciała zbudowanych z różnych tkanek połączonych w układy, które spełniają wspólną funkcję;
- **Anatomia czynnościowa** – zajmuje się funkcjonowaniem i działaniem poszczególnych narządów;
- **Anatomia prawidłowa** – zajmuje się normalnie zbudowanym, zdrowym organizmem;
- **Anatomia mikroskopowa** – zajmuje się badaniem mikroskopowej struktury poszczególnych narządów, czyli jest to histologia (badanie tkanek) lub cytologia (badanie komórek);
- **Anatomia radiologiczna** – zajmuje się badaniem i opisem organizmu ludzkiego z wykorzystaniem promieniowania rentgenowskiego, pola magnetycznego – tomografia komputerowa oraz ultradźwięków (USG). Aktualnie jej zakres znacznie się poszerzył o nowoczesne badania metodami obrazowania, np. NMR – magnetyczny rezonans jądrowy, SPECT – tomografia emisyjna pojedynczych fotonów, PET – pozytonowa tomografia emisyjna;
- **Anatomia topograficzna** – zajmuje się położeniem poszczególnych narządów w ustroju i wzajemnym ułożeniem ich względem siebie;

- **Anatomia plastyczna** – jej celem jest badanie kształtów zewnętrznych i wzajemnych proporcji poszczególnych części ciała.

Anatomia dotyczy budowy wszystkich istot żyjących: roślin, zwierząt i człowieka. Ogólna budowa ciała człowieka różnych ras jest zasadniczo taka sama, jednak każdy człowiek charakteryzuje się zmiennością budowy. Nie spotykamy dwóch takich samych twarzy czy proporcji. Ciało człowieka to żywy, dynamiczny organizm, nieustannie zmieniający kształt pod wpływem otaczającego go środowiska. Tradycyjne anatomiczno-opisowe podejście nie uwzględnia różnorodności form w budowie ciała – klasyczny anatom nie wchodzi w zagadnienia zmienności morfologicznej, posługując się głównie metodą opisową.

Ciało ludzkie możemy podzielić na: głowę (*caput*), szyję (*collum*), tułów (*corpus*) i dwie pary kończyn (*membra*) – górną i dolną. W skład tułowia wchodzi: klatka piersiowa (*torax*), grzbiet (*dorsum*), brzuch (*abdomen*) i miednica (*pelvis*).

W organizmie człowieka wyróżnia się następujące układy:

- **Układ ruchu**
  - bierny: układ kostny i stawowo-więzadłowy
  - czynny: układ mięśniowy
- **Układ nerwowy**
- **Układ narządów zmysłów**
- **Układ oddechowy**
- **Układ krążenia (naczyniowy)**
  - układ krwionośny
  - układ limfatyczny
- **Układ trawienny (pokarmowy)**
- **Układ wydalniczy (moczowy)**
- **Układ rozrodczy (płciowy)**
- **Układ wewnątrzwydzielniczy (dokrewny)**
- **Powłoka wspólna (skóra).**